

Besim Atalay'ın "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" Eserine Yönelik Tahlil ve Tenkit Yazıları

Analysis and Criticism Articles for Besim Atalay's "History and Geography of Maras"

Erhan ALPASLAN*
Mesude EMİROĞLU**

Öz

Besim Atalay, Osmanlı'nın son döneminde yetişen ve dil, tarih, ilahiyat alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Cumhuriyet döneminin önemli aydınlarından birisidir. Aydın kimliğinin yanında önemli bir eğitimci ve devlet adamıdır. Eğitimci kimliği ile Anadolu'nun farklı yerlerinde öğretmen ve idareci olarak görev yapmış, Maraş, Niğde ve İçel (Silifke)'de Maarif Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Millî Mücadele'nin en önemli destekçilerinden birisi olan Atalay görev yaptığı Silifke ve Sivas'ta halkı örgütlemiş ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu makalede Atalay'ın hayatı, mücadelesi, memuriyeti, çalışmaları ve eserleri üzerinde durulmuştur. Atalay'ın ilk eseri olma özelliğini taşıyan Maraş Tarihi ve Coğrafyası'nın kültür tarihimiz açısından diğer eserlerine göre ayrı bir yeri vardır. Çünkü bu eser Atalay'ın ilk eseri olmasının yanında Maraş'ı multi-disipliner bir anlayışla ele alan ve bölgenin tarihi, coğrafyası, sosyo-kültürel özellikleri hakkında bilgi veren aynı zamanda Maraş ve Anadolu tarihini aydınlatan ilk eserlerden birisi olması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Eser yayımlandıktan hemen sonra büyük ilgi görmüş ve farklı tarihlerde farklı baskıları yapılmıştır. Besim Atalay bu eseriyle büyük takdir toplasa da gerek yazara gerekse esere yönelik bazı eleştiriler yapılmış, eleştiri yazıları kaleme alınmıştır. Bu yazıları kaleme alan aydınların başında Mehmed Halid Bayrı ve Hüseyin Namık Orkun gelmektedir. Makalemizde her iki isim tarafından yapılan eleştirilere yer verilmekte ve bu eleştirilere yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Besim Atalay, Maraş, Tarih, Coğrafya.

Abstract

Besim Atalay, who grew up in the last period of the Ottoman Empire, is one of the important intellectuals of the Republican era, which is known for his studies in language, history and theology. Besides his intellectual identity, he is an important educator and statesman. He worked as a teacher and manager in different parts of Anatolia as an educator, and served as the Director of Education in Maras, Niğde and İçel (Silifke). Atalay, one of the most important supporters of the National Struggle, led the establishment of the Defense Societies by organizing the people in Silifke and Sivas. This article focuses on Atalay's life, struggles, civil services, studies and works. The Maras History and Geography book, which is the first work of Atalay, has a special place in terms of our cultural history compared to other works. In addition to being the first work of Atalay, this work examined the city of Maras as multi-disciplinary. It is important to be one of the first works that illuminate the history of Maras and Anatolia by giving information about the history, geography, and socio-cultural characteristics of the region. The book attracted great attention immediately after its publication, and different editions were made on different dates. Although Besim Atalay was highly appreciated with this work, at the same time, some criticisms were written on both the author and the work. Mehmed Halid Bayri and Huseyin Namik Orkun were the leading intellectuals who wrote these writings. Our article includes criticisms made by them and evaluations are made for these criticisms.

Keywords: Besim Atalay, Marash, History, Geography.

Giriş

Kahramanmaraş şehri hakkında yazılan ilk eserlerden birisi Besim Atalay tarafından kaleme alınan "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" adlı eserdir. Bu eser ilk olarak Hicri 1339 (M. 1922-1923) tarihinde İstanbul'da Maarif Vekâleti tarafından Matbaa-i Amire'de eski harflerle

*Doç.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, eralpaslan@ksu.edu.tr.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mesude-emiroglu@hotmail.com.

basılmıştır.¹ Kitap toplamda 171 sayfa olup Hicri 1340 (M. 1923-1924), Hicri 1341 (M. 1924-1925) yıllarına ait baskıları da vardır.²

Besim Atalay tarafından yazılan bu eser Maraş tarihini, coğrafyasını, dil ve kültür özelliklerini, gelenek-görenek, örf ve adetlerini ele alan, multi-disipliner bir anlayışla yazılan ilk eserlerden birisidir. Eseri farklı kılan bir diğer özelliği ise İslamiyet Öncesi Anadolu tarihi ile ilgili önemli bilgiler vermesidir. Eserin bu özelliği dikkate alındığında Atalay yalnızca Maraş tarihini değil aynı zamanda Anadolu tarihini aydınlatmaktadır. Eserde Atalay'ın bazı çıkarımları ve değerlendirmeleri eleştirilse de bu eser gerek Maraş tarihi gerekse Anadolu tarihi ile ilgili kendisinden sonra yazılan eserlere öncülük etmesi açısından önemlidir. Nitekim bu öneme binaen Osmanlıca eski basım referans alınarak kitap transkript edilmiş ve 1973 tarihinde İstanbul'da Dizerkonca Matbaası tarafından tekrar basılmıştır. Eserin transkript edilmiş hali 192 sayfadır.³ Daha sonraki yıllarda İlyas Gökhan ve Mehmet Karataş, eserin 1923 yılında yapılan ilk baskısını esas alıp orijinal dilini korumaya özen göstererek transkript metni ile Osmanlıca orijinal halini bir arada yayınladılar.⁴

Daha önceden de belirtildiği gibi "Maraş Tarihi ve Coğrafyası", Kahramanmaraş tarihini, coğrafyasını sosyo-kültürel yapısını anlatan ilk eserlerden birisi olma özelliğini taşımaktadır. Besim Atalay, bir süre bölgede Maarif Müdürlüğü yapmış ve Kahramanmaraş'ı yakından tanıma imkânı bulmuştur. Besim Atalay'ın eserinde verdiği bilgiler ve eserin yazıldığı dönem dikkate alındığında eser Kahramanmaraş'ın tarihi, coğrafyası ve sosyo-kültürel yapısı ile ilgili yapılan çalışmalara öncülük eden araştırma ve tetkik eserlerden birisidir. Eser bir giriş ve dokuz bölümden oluşmaktadır. Esere pek çok atıfta bulunulmuş ve eleştiriler getirilmiştir. Eseri tahlil ve tenkit eden isimler arasında Hüseyin Namık Orkun, Mehmed Halid Bayrı'da vardır. Onlar eseri bölüm bölüm inceleyerek, eleştirilerini dile getirmişlerdir.

Besim Atalay'ın Hayatı ve Eserleri

Besim Atalay, Osmanlı'nın son döneminde yetişen Cumhuriyet dönemi dil bilimcileri, aydın, yazar ve politikacılarından birisi olup 1882 tarihinde Uşak'ta dünyaya geldi. Çok yönlü bir kişiliği olmasına rağmen özellikler dil bilimi alanında yaptığı çalışmalarla tanındı. Çocukluk yıllarında çok iyi bir eğitim alan Atalay önce 1909 yılında Uşak'ta Boduroğlu Medresesi'ne gitti ve burada medrese eğitimi aldı (Öz, 2013: 429). 1912 yılında İstanbul Daru'l Muallimin'ini başarıyla tamamladıktan sonra Anadolu'nun dört bir yanında öğretmenlik yaptı. İlk görev yeri Konya Daru'l Muallimin'idir. Bu okulda bir yıl süreyle pedagoji öğretmeni olarak görev yaptı. Konya'daki görevinin ardından Trabzon Muallimin'ine müdür olarak atandı (Yavuzarslan, 2010: 375). Atalay bu okuldaki müdürlük görevinin ardından mesleki yaşantısına Maarif Müdürü olarak devam etti. Bu süre içerisinde Maraş, İçel (Mersin) ve Niğde illerinde Maarif Müdürlüğü görevini sürdürdü (Ülkütaşır, 1965: 195).

Millî Mücadele döneminde İçel'de Milli Eğitim Müdürlüğü görevini yürüten Atalay, Silifke'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük etti ve kurucuları arasında yer aldı. Maarif Nazırı Ali Kemal tarafından görevinden alındı. Altı ay sonra görevine tekrar atandı ve Sivas'ta görev yaptı. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Sivas'tayken Sivaslı gençleri örgütleyerek Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdu. Annesi ve yakın bir akrabasının Yunanlar tarafından şehit edilmesi üzerine Uşak'a gelen Besim Atalay, toplumu

¹ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1339.

² Eserin farklı tarihlerde yeniden basılmıştır. Eserin farklı baskılarını Ulusal Toplu Katalogda bulabilirsiniz. Konuyla ilgili bakınız; <http://www.toplukatalog.gov.tr/>

³ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1973.

⁴ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Fa Ajans, Kahramanmaraş, 2008.

bilinçlendirmek amacıyla Redd-i İlhak Cemiyeti'nde ulusal kurtuluşu destekleyen konferanslar verdi. Kurtuluş Savaşı sürecinde yaptığı çalışmalar bununla da sınırlı kalmadı. Kurtuluş Savaşı'na katılım ve desteği arttırmak amacıyla halka camilerde vaazlar verdi (Öz, 2013: 430). Millî Mücadele'ye verdiği destekten dolayı 23 Nisan 1920'de Kütahya Milletvekili olarak meclise girdi ve aktif siyasette uzun yıllar kalarak dört dönem Kütahya Milletvekilliği üç dönemde Aksaray milletvekilliği yaptı. Milletvekilliği görevi toplam 26 yıl sürdü (Celepoğlu, 2002, 528; Yavuzarslan, 2010: 395; Yüce, 1991, 43).

Besim Atalay, Kurtuluş Savaşı yıllarında “Maraş Tarihi ve Coğrafyası” adında bir eser kaleme almıştır. Bu eser Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1923 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Matbaa-ı Amire'de basılarak kitaplaştırılmıştır. Mesleki yaşantısına Millî Eğitim Bakanlığı merkezi teşkilatı bünyesinde devam eden Atalay, bir süre Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Müdürü olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında Halk Edebiyatı ile ilgili çalışmalar yürüttü. Besim Atalay, memuriyet ve akademik çalışmalarının yanında ders vermeye de devam etti. 1937-1942 yılları arasında Ankara'da Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ve Polis Enstitüsü'nde Farsça dersleri verdi (Öz, 2013: 430).

Türk Dil Tetkik Cemiyeti'nin kurulduğu 1932 yılından 1951 yılına kadar saymanlık, bilim kurulu üyeliği gibi çeşitli kademelerde çalıştı. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin 26 Eylül 1932 tarihinde düzenlediği I. Türk Dil Kurultayı'nda merkez heyeti muhasibi olarak seçildi. Daha sonradan adı Türk Dil Kurumu olarak değiştirilen kurumun on sekiz yıl süreyle bilim kurulu üyesi olarak çalıştı. 1951 yılında kendi isteğiyle kurumdaki görevlerinden ayrıldı. Türk Dil Kurumu Dergisi'nde yazılar yazdı. Bu derginin adı 1951 yılında Türk Dili olarak değiştirilmiş ve Besim Atalay dergide yazılar yazmaya devam etmiştir. Besim Atalay'ın bu dergide yayınlanan yazıları daha sonradan “Okuyucu Mektupları” başlığı altında kitaplaştırılmıştır (Yavuzarslan, 2010: 375-376). Besim Atalay'ın hayatı ve eserleri göz önüne alındığında onun çok yönlü kişiliği dikkatlerden kaçmamaktadır. O iyi bir eğitimci olduğu kadar önemli bir devlet adamı, dil bilimci ve ilahiyatçıdır. Bu alanlarda yaptığı çalışmalarla Cumhuriyet Dönemi'nin önemli isimlerinden birisi olmuştur (Yüce, 1991: 43).

Besim Atalay tarafından yazılan bazı eserler şunlardır:

- Maraş Tarihi ve Coğrafyası (Ankara-1939),
- Bektâşilik ve Edebiyatı (İstanbul-1940),
- Müslümanlara Öğütler (Trabzon-1942),
- Türk Dili Kuralları (Ankara-1931),
- Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme (Ankara-1941),
- Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-III, (Ankara-1939-1941),
- Divanü Lûgati't-Türk Dizini (Ankara-1943),
- Türkçe'de Kelime Yapma Yolları (İstanbul-1946),
- Kur'ân Tercümesi: Tanrı Kitabı (İstanbul-1965),
- Türk Dilinde Ana Kelimeler veya Türkçe Türetme Sözlüğü (Ankara-1967),
- Çeşitli Halk Fıkraları ve Deyimleri (Ankara-1968),
- Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü (Ankara-1970).

Besim Atalay ayrıca Türk dilinin kaynak eserlerinden olan Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye (İstanbul-1945), Müyessiretü'l-Ulûm (İstanbul-1946), Eş-Şüzûru'z-

Zehebiyye Ve'l-Kitâbü'l-Ahmediyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye (İstanbul-1949), ve Seng-lâh, Lûgat-i Nevâî'yi (İstanbul-1950) eserlerini yayımlamıştır. Besim Atalay'ın Maraş Tarihi ve Coğrafyası adlı eseri yazarın yayınlanan ilk eseri olma özelliği taşımaktadır (Celepoğlu, 2002: 528; Yüce, 1991: 43-44; Öz, 2013: 430-431).

Hüseyin Namık Orkun'un Esere Yönelik Tahlil ve Tenkitleri

Maraş Tarihi ve Coğrafyası kitabını tahlil ve tenkit eden isimlerden birisi Hüseyin Namık Orkun'dur. Hüseyin Namık Orkun, 1902 yılında İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Nişantaşı Sultanisi'nde tamamladı daha sonra eğitim hayatına İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde devam etti. Türkoloji ile ilgili araştırmalar yapmak üzere Budapeşte'ye gitti. Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Gyula Németh'ten dersler aldı. Budapeşte'de bulunduğu süre içerisinde Türk Dünyası isimli eserini yazdı, bu eseri Türkiye'ye döndükten sonra 1932 yılında yayınladı (Gümrükçüoğlu, 2005: 805; Çimen, 2016: 380).

Türkiye'ye döndükten sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'nde, Polis Koleji'nde, Devlet Konservatuvarı gibi kurumlarda Türk Tarihi ve İnkılâp Tarihi ile ilgili dersler verdi. Öğretmenlik görevi sırasında pek çok farklı konuda araştırmalar yaptı ve eserler kaleme aldı. 3 Mayıs 1944 tarihinde Irkçılık-Turancılık Davası'ndan yargılandı. Bir yıl hapis yattıktan sonra sağlık sorunları yaşamaya başladı ve 1956 yılında Ankara'da son nefesini verdi (Gümrükçüoğlu, 2005;805-806; Çimen, 2016: 380-381).

Hüseyin Namık Orkun'un eserleri şunlardır; Türk Dünyası (1932), Peçenekler (1933), Atilla ve Oğulları (1933), Oğuzlara Dair (1935), Hunlar (1938), Türk Tarihinin Bizans Kaynakları (1938), Osmanlıların Aslına Dair (1939), Türk İstilas Devrinde Macaristan ve Avusturya'da Casusları (1939), Türk Sözü'nün Aslı (1940) Eski Türk Yazıtları I-IV, (1936-1941), Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası (1940), Türk Efsaneleri (1943), Yeryüzünde Türkler (1944), Türkçülüğün Tarihi (1944), Türk Tarihi I-IV (1946), Eski Türklerde Evcil Hayvanların Tarihçesi (1954)' dir. Macarca, Almanca ve Fransızca bilen Hüseyin Namık Orkun Çin, Fin, Bizans ve Ermeni kaynaklarından da yararlanmıştı (Gümrükçüoğlu,2005; 806-815).

Bu eserlerin dışında öğrencilik yıllarından itibaren pek çok dergide yazılar yazdı. Bu dergiler arasında Dergâh, Yeni Mecmua, Yeni Türk, Ülkü, Çınaraltı gibi dergiler vardır. Hüseyin Namık Orkun'un, Besim Atalay'ın "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" eserine yönelik değerlendirme ve eleştiri yazısı da Milli Mecmua'nın, on üçüncü sayısında yayınlanmıştır (Orkun, 1340: 171). Bu yazıda bahsi geçen eseri incelemeyen önce Türk dili ve Türk tarihi ile ilgili değerlendirmeler yapmaktadır. Orkun'un verdiği bilgilere göre bu yazının yazıldığı Hicri 1340 (M. 1923-1924) yılına kadar geçen süreç içerisinde Genel Türk Tarihi ve Türk Dili'ni kapsamlı bir şekilde ele alan ana kaynak niteliğinde bir eser yoktur. Orkun'a göre Türk Dili ve Genel Türk tarihi ile ilgili araştırmalar yapılmalı, kitaplar yazılmalıdır. Bu noktada Hüseyin Namık Orkun, Besim Atalay tarafından yazılan Maraş Tarihi ve Coğrafyası adlı eserin önemini vurgular. Ona göre bu eser bu alanda yapılacak çalışmaların öncülük niteliğindedir (Orkun, 1340: 171).

Hüseyin Namık Orkun, Besim Atalay'ın Maarif Müdürlüğü yaptığını vurguladıktan sonra onun bu eser ile ilim dünyasına önemli bir hizmette bulunduğunu belirtir ve eser ile ilgili görüş ve tespitlerini paylaşır. Besim Atalay eserini dokuz bölüme ayırmıştır. Orkun'a göre tarih ile ilgili kitapların dokuz bölüme ayrılması bir Moğol geleneğidir ve bu gelenek Moğollardan Türkler'e geçmiştir. Orkun bu yönüyle eseri Türkler'in soy kütüğü ve tarihi geçmişleri ile ilgili bilgi veren Ebu'lğazi Bahadır Han tarafından yazılan "Şecere-i Türki" adlı esere benzetir. Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Ebu'lğazi Bahadır Han tarafından yazılan Şecere-i

Türki gibi dokuz bölüme ayrılmıştır. Orkun, bu bilgileri verdikten sonra kitap bölümlerinin eşit bir şekilde dağıtılmadığını dile getirerek Atalay'ı eleştirir (Orkun, 1340: 171).

Orkun'un, Atalay'a yönelik getirdiği ikinci eleştirisi ise kitabın ikinci bölümünde Maraş'ın, İslamiyet öncesi tarihi anlatılırken, Maraş'ta hüküm süren Eskiçağ Uygarlıkları'ndan Sümerler, Akadlar, Hititler'in Türk kökenli olduklarını iddia etmesidir. Orkun'a göre bu iddia tarihsel gerçekliğe uygun olmadığı gibi ilmi açıdan da ispata muhtaçtır. Hüseyin Namık Orkun ayrıca yazarı Eskiçağ Anadolu ve Mezopotamya Uygarlıkları ile ilgili yapılan son araştırmaları takip etmemekle suçlar. Çünkü eserin yazıldığı dönemde Almanya'da oryantalistler tarafından yapılan araştırmalarda Eskiçağ Anadolu ve Mezopotamya Uygarlıkları'nın Türk kökenli olmadıkları ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Orkun'a göre Eskiçağ Anadolu ve Mezopotamya Uygarlıkları'nın Turani ırkından olması bu uygarlıkların Türk soyundan geldiklerini göstermez. Ayrıca bu uygarlıklar dil ve kültür özellikleri açısından da farklılık göstermektedir (Orkun, 1340: 171).

Yazar kitabın ikinci bölümünde Maraş'ta hüküm süren Eskiçağ Anadolu ve Mezopotamya Uygarlıkları'ndan bahsettikten sonra Maraş'ta hüküm süren İlkçağ ve Ortaçağ Uygarlıkları hakkında bilgi verir. Besim Atalay'ın verdiği bilgilere göre bahsi geçen dönemde Maraş'ta hüküm süren uygarlıklar Asur, İran, Makedonya (Büyük İskender) İmparatorluğu, Selfkiyan Devleti, Ermeni Krallığı, Roma ve Bizans İmparatorluğu'dur. Orkun kitabın bölümünde işlenen konularla ilgili bir eleştiri getirmez, yalnızca bu uygarlıklarla ilgili verilen bilgileri "muhtasar" yani kısa bilgiler olarak değerlendirmektedir (Orkun, 1340: 171).

Yazar kitabın üçüncü bölümüne İslamiyet sonrası döneme giriş yapar. Bu bölüm diğer bölümlere göre kısa olan bölümlerden birisidir. Hüseyin Namık Orkun, bu bölüme yönelik bir değerlendirme yapmamıştır. Yalnızca bu bölümle diğer bölümleri karşılaştırarak bölüm dağılımlarının kontrollü bir şekilde yapılmadığı yönünde bir eleştiri getirmiştir. Eserin dördüncü bölümünde Maraş'ın Türk hâkimiyetine geçmesi ve Osmanlı öncesinde Maraş'ın durumu hakkında bilgi verilmiş, Hüseyin Namık Orkun bu bölüme yönelttiği herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Beşinci bölümde Osmanlı hâkimiyeti döneminde Maraş ele alınmış, Maraş'ın siyasi ve idari durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Besim Atalay bu bölümde bilgileri verirken daha ziyade vakanüvist ve yerli kaynaklardan istifade etmiştir (Orkun, 1340: 171).

Altıncı bölümde Maraş'ın sosyo-kültürel özellikleri, örf ve âdet yapısı üzerinde durulmaktadır. Sosyo-kültürel yapı ele alınırken Maraş'ın dil özellikleri hakkında bilgi verilmesi ve bu bölüm içerisinde Maraş'ta halk arasında konuşulan Türkçe'ye yönelik küçük bir Türkçe sözlüğün olması Hüseyin Namık Orkun'un dikkatinden kaçmamıştır. Bu sözlüğün muhtevası çok büyük olmasa da Orkun'a göre Maraş'ta konuşulan eski Türkçe'nin anlaşılması açısından son derece önemlidir. Hüseyin Namık Orkun'a göre kitabın yedinci bölümü en iyi hazırlanan bölümdür. Bu bölümde Maraş'a ait folklorik değerler üzerine durulmaktadır. Maraş Türkleri hakkında kapsamlı bilgiler veren Besim Atalay, Maraş türkülerinin bir kısmına eserinde yer vermiş ve Maraş'a ait türkülerini tanıtmıştır. Besim Atalay bu bölümde iki yüzden fazla Maraş türküsüne yer vermektedir. Hüseyin Namık Orkun'a göre Kahramanmaraş türkülerinin bu şekilde tanıtılmış olması, Kahramanmaraş tarihi açısından son derece önemli olduğu gibi aynı zamanda Kahramanmaraş'ın folklorik değerlerinin korunması açısından da önemlidir (Orkun, 1340: 171).

Besim Atalay, sekizinci bölümde Kahramanmaraş'ta yetişen önemli insanlar hakkında bilgi verir. Dokuzuncu bölümde ise Kahramanmaraş'ın coğrafi özelliklerinden kısaca bahseder. Hüseyin Namık Orkun bu bölümlerle ilgili değerlendirme yapmamaktadır. Hüseyin Namık Orkun bütün bölümleri tek tek ele aldıktan sonra esere yönelik genel bir değerlendirme yapmaktadır. Bu değerlendirmeye göre Besim Atalay tarafından yazılan bu eser eksikleri

olmakla birlikte eserde Anadolu'nun en önemli illerinden birisi olan Kahramanmaraş'ın multi-disipliner bir anlayışla ele alınması, Kahramanmaraş'ın tarihi, coğrafi, etnografik ve filolojik özellikleri hakkında bilgiler verilmesi açısından son derece önemlidir. Eserde Kahramanmaraş'ın sosyo-kültürel özelliklerinin incelenmiş ve ele alınmış olması ayrıca önem arz etmektedir. Bununla birlikte eser yazıldığı dönemde ihtiyacı karşılamakla birlikte yetersizdir. Hüseyin Namık Orkun, eserin eksiklerini dile getirmekle birlikte Maraş Tarihi ve Coğrafyası'nın yazarı olan Besim Atalay'ı böyle bir eser kaleme aldığı için takdir ve tebrik etmektedir (Orkun, 1340: 171).

Mehmed Halid Bayrı'nın Esere Yönelik Tahlil ve Tenkitleri

Besim Atalay tarafından yazılan "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" adlı esere yönelik tahlil ve tenkit yazısı yazan isimlerden bir diğeri Mehmed Halid Bey'dir. Mehmed Halid Bey, 8 Şubat 1896 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi. Aslen Diyarbakırlı bir aileye mensup olan Mehmet Halid, Galata Rüştüyesi, Kabataş İdadisi gibi okullarda eğitim aldıktan sonra öğrenim yaşantısına Darülfünûn'da devam etti. Darülfünûn'da edebiyat okuyan Mehmed Halid Bey, Osmanlı'nın son döneminde yetişen ve Cumhuriyet döneminin ilk halkbilimcilerinden birisi oldu. Aynı zamanda bir edebiyat araştırmacısıydı. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda yedek subay olarak Çanakkale Cephesi'nde savaştı (Sançar, 1960: 127-128; Uçman, 1992: 274).

1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlı ordusu terhis edilince kendisini edebiyat ve folklor çalışmalarına verdi. Aynı zamanda İstanbul Belediyesi'nin çeşitli kademelerinde memur olarak çalıştı ve İstanbul Belediyesi'nden 1953 yılında kendi isteğiyle emekli oldu. Soyadı Kanunu'ndan sonra "Bayrı" soyadını alan Mehmet Halit Bey, Adil Özseven, Denizcioğlu, İsmail Nâmi, Muammer Önus takma isimlerini de kullanarak halkbilimi ve edebiyat üzerine makaleler yazdı. Yazdığı makale ve şiirlerinin önemli bir kısmı: Anadolu, Azerbaycan, Yurt Bilgisi, Dergâh Folklor Postası, Halk Bilgisi Haberleri, Hayat, İstanbul Şehremâneti Mecmuası, Kopuz, Kızıl Elma, Millî Mecmua, Tanrıdağı, Tarih Dünyası, Türk Dili, Türk Folklor Araştırmaları, Türk Yurdu, Yeni Türk, Ülkü Dergiler'inde yayımlandı (Sançar, 1960: 128; Uçman, 1992: 274).

Emekli olduktan sonra bir süre redaktör ve düzeltmen olarak Remzi Kitabevinde çalıştı. Daha sonra Çocuk Esirgeme Kurumu İl Müdürlüğünde görev aldı. Buradaki çalışmalarını ölünceye kadar sürdürdü. Türk folkloruna araştırmacı olarak yaptığı katkılarla tanınan Bayrı, İsmail Hakkı Ertaylan tarafından 1922 yılında İstanbul'da çıkarılan *Düşünce Dergisi* ve Hilmi Ziya Ülken öncülüğünde 1924-1925 yılları arasında İstanbul'da çıkarılan *Anadolu Dergisi'nin* Yazı İşleri Müdürlüğünü yaptı. 1927 yılında Ankara'da *Türk Halk Bilgisi Derneği'nin* kurulmasına öncülük etti. 1929-1942 yılları arasında yayınlan *Türk Halk Bilgisi Haberleri* ile 1936-1941 yılları arasında yayınlanan *Yeni Türk Dergisi'ni* yönetti (Uçman, 1992: 274).

27 Ekim 1958 tarihinde vefat etti. Vefat ettiği tarihe kadar pek çok eser kaleme aldı. Mehmed Halid Bayrı tarafından kaleme alınan eserler şunlardır; Maziden Bir Yaprak/Çanakkale Savaşları Hakkında (1919), Anadolu Manileri (1932), Cumhuriyet Devrinde Halk Bilgisi Hareketleri (1933), Balıkesirli Bir Şair (1934), İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri (1934), Belediye İşleri Kılavuzu I-II (1936). Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar (1937), Halk Adetleri ve İnanmaları (1939), İstanbul Folkloru (1947), Belediye Gelirleri Kanunu ve Gerekçeleri (Muhtar Acar'la birlikte, 1948), Mahallî İdareler Kılavuzu I-III (1948-1949). XX. Yüzyıl Halk Şiiri (1956), XIX. Yüzyıl Halk Şairleri (1957), Âşık Cevherî (1958), Âşık Viranî Divanı (1959), Dadaloğlu Hakkında Notlar, Yer Adları ve Yer

Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul (1964)' dur (Sançar, 1960: 128-129; Uçman, 1992: 274-275).

1924-1925 yılları arasında *Anadolu Dergisi'nin* Yazı İşleri Müdürlüğü görevini yürüttüğü sırada kaleme aldığı makalelerinden birisi de Besim Atalay'ın "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" eserini tahlil ve tenkiti hakkındaki yazısıdır. Mehmed Halid'in esere yönelik tahlil ve tenkidini içeren yazısı *Anadolu Mecmuası'nın* Teşrin-i Evvel 1340 (M. Ekim-1924) tarihli yedinci sayısında yayınlanmıştır. Mehmed Halid Bayrı'nın esere yönelik değerlendirmeleri Hüseyin Namık Orkun'un değerlendirmeleri ile benzerlik göstermektedir. Bayrı, Hüseyin Namık Orkun'dan farklı olarak eseri bölüm bölüm tahlil etmek yerine eseri *Anadolu Medeniyet Tarihi* ile ilgili verdiği bilgiler açısından iki bölüme ayırır. Bu bölümler; "Anadolu'nun Eski Tarihi" ve "Anadolu'nun Yeni Tarihi" dir (Bayrı, 1340: 250-252).

Anadolu'nun Eski Tarihi, tarih öncesi devirlerden başlayarak Türklerin Anadolu'ya gelişine kadar geçen süreci kapsamaktadır. Anadolu'nun Yeni Tarihi ise Türklerin Anadolu'ya gelişinden eserin yazıldığı döneme kadar uzanmaktadır. Tarih öncesi devirlerden eserin yazıldığı döneme kadar geçen süreç içerisinde farklı medeniyetler Anadolu'da varlık göstermişlerdir. Bundan dolayı Bayrı bu iki bölümün birbirleriyle alakası olmadığını birbirlerinden ayrı olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Türkler Anadolu'ya yerleşmeden önce Anadolu önemli bir geçit, yol konumundadır. Bu yüzden farklı devirlerde Anadolu pek çok farklı uygarlık kurulmuştur. Bayrı'ya göre Anadolu'ya asıl medeniyet Türklerle birlikte gelmiştir. Türk hâkimiyeti döneminde Anadolu büyük değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bu dönemde Anadolu'nun en önemli şehirlerinden birisi de Maraş'tır (Bayrı, 1340: 250-251).

Mehmed Halid Bayrı'ya göre Besim Atalay bu eseri yazarak yalnızca Maraş'ı değil aynı zamanda bütün Anadolu'nun tarihini aydınlatacak bir eser ortaya koymuştur. Eserin yazıldığı dönemde Anadolu tarihini ele alan müstakil bir eserin olmaması Besim Atalay'ın bu eserinin daha önemli hale gelmesine neden olmuştur. Mehmet Halid Bayrı genel değerlendirmelerini yaptıktan sonra eseri kapsamlı bir şekilde tahlil eder ve eleştirilerini dile getirir. Tahlil ve eleştirilere geçmeden önce eseri tanıtır. Besim Atalay tarafından yazılan bu eser bir mukaddime ve dokuz bölümden oluşmaktadır. Bayrı, birinci bölümde Maraş'ın genel özelliklerinden bahsedildiğini ikinci bölümde ise İslamiyet öncesinde Maraş'ta hüküm süren Eskiçağ Uygarlıkları'ndan bahsedildiğine değinmektedir (Bayrı, 1340: 250-251).

Üçüncü bölümde İslamiyet sonrasında Arap hakimiyeti dönemi, dördüncü bölümde Türk hakimiyeti döneminde Maraş ele alınırken beşinci bölümde Osmanlı döneminde Maraş ele alınmaktadır. Altıncı bölümde Maraş'ın örf-adet, gelenek-göreneklerinden bahseder. Yedinci bölümde Maraş'ın folklorik özelliklerinden bahseder. Bu bölümde Maraş Türkleri hakkında bilgi verir. Sekizinci bölümde Maraş'ta iz bırakan önemli kişiler hakkında bilgi verirken dokuzuncu bölümde Maraş coğrafyasını ele alır. Mehmed Halid Bayrı eserin bölümlerine kısaca değindikten sonra bölümleri iyi bir şekilde planlanmadığını dile getirerek eleştirilerini sunar. Bununla birlikte benzer eserlerde de aynı eksikliklerin olduğunu belirtir. İkinci bölümde eleştirilerinin kapsamını daha da genişletir. Besim Atalay'ın verdiği bilgilere göre Maraş, Anadolu'daki en eski şehirlerden birisidir. Maraş şehri iki defa taşınmış, bugün ki yerine Dulkadiroğulları Hükümdarı Alai'd-devle döneminde yerleşmiştir.

Mehmed Halid Bayrı, Besim Atalay tarafından verilen bilgilerin yetersiz olduğunu söylemektedir. Bayrı'ya göre Besim Atalay, Maraş şehri ile ilgili bilgiler verirken şehrin kim tarafından kurulduğunu dile getirmemektedir. Muhtemelen Maraş şehri Hititler döneminde kurulmuş olup daha sonra sırasıyla Asurların, Makedonyalıların, Romalıların, Arapların ve Türklerin hâkimiyetine girmiştir. Maraş farklı uygarlıkların hâkimiyeti altında kalmasına rağmen eserde şehrin tarihi ile ilgili değerlendirmeler oldukça kısadır (Bayrı, 1340; 251).

Maraş şehri Hz. Ömer döneminde İslam topraklarına katılmış, şehrin Türk hâkimiyetine girmesi ise Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Alparslan döneminde olmuştur. Bayrı'ya göre İslamiyet öncesinde Maraş tarihi ile ilgili bilgiler net değildir ve izaha muhtaçtır. Bu yüzden bu dönemi "kara dönem" olarak adlandırmaktadır. İslamiyet sonrası dönemde Maraş tarihi ile ilgili bilgiler daha da netleşir. Bu yüzden Besim Atalay eserinde özellikle Maraş'ta Türk hâkimiyetini ele aldığı bölüme diğer bölümlere göre daha kapsamlı bir şekilde değinmiş ve daha net bilgiler vermiştir. Bayrı'ya göre bu bölüm amacına ulaşmıştır. Çünkü diğer bölümlere göre bu bölüm daha kapsamlı bir bölümdür (Bayrı, 1340: 251-252).

Mehmed Halid Bayrı'ye göre bu dönem Maraş ve bütün Anadolu'nun en canlı, en güzel dönemidir. Anadolu'nun kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına her yerde söylenen türkülerde Maraşlı ozanların ve Maraş'ın etkisini görmek mümkündür. Bununla birlikte Anadolu'nun farklı yerlerinde yaşayan ozanların, şiiirlerinin ve türkülerinin etkilerini Maraş'ta görmek mümkündür (Bayrı, 1340: 252).

Maraş coğrafyası üzerinde durulan eserin son bölümünde verilen haritalar, planlar ve resimlerden bahsettikten sonra esere yönelik genel bir değerlendirme yapar. Mehmed Halid Bayrı'ya göre eser kısmen başarılıdır. Bayrı'nın eseri noksan bulduğu noktalar ise Maraş tarihinin bir bölümünün tam olarak aydınlatılamaması, Maraş tarihinde noksanlıkların bulunmasıdır. Bayrı her ne kadar eseri değerlendirirken pek çok eleştiri getirse de Besim Atalay'ın yaptığı bu çalışmanın Maraş ve Anadolu tarihi ile ilgili yazılan ilk eserlerden birisi olduğunu vurgulamaktadır. Bu yönüyle eser Maraş ve Anadolu tarihi ile ilgili yapılacak çalışmalar için son derece yararlıdır. Bundan dolayı Mehmed Halid Bayrı kitabın yazarı olan Besim Atalay'ı tebrik eder (Bayrı, 1340: 252-253).

Sonuç

Besim Atalay tarafından yazılan "Maraş Tarihi ve Coğrafyası" adlı eser Maraş tarihi ile ilgili yazılan ilk eserlerden birisi olması açısından önemlidir. Bu kitap kendisinden sonra yapılacak çalışmalara öncülük etmiştir. Eserde yalnızca Maraş tarihi üzerinde durulmamış, eser farklı açılardan ele alınmıştır. Nitekim eserde Maraş coğrafyası, dil özellikleri ve folklorik değerleri, Maraşlı önemli kişiler üzerinde durulmuş, Maraş şehri farklı özellikleriyle ele alınmıştır. Bu hususlar göz önüne alındığında eser Maraş tarihi, coğrafyası ya da sosyo-kültürel özellikleri ile ilgili araştırma yapacaklar için önemli bir kaynaktır. Eserin alanında yazılan ilk eserlerden birisi olması ve Maraş tarihinin yanında tarihin ilk dönemlerinden Osmanlı'nın son dönemlerine kadar geçen süreçte Anadolu tarihi ile ilgili bilgiler de içermesi Mehmed Halid Bayrı ve Hüseyin Namık Orkun gibi önemli aydınların dikkatinden kaçmamış ve kitapla ilgili tahlil ve tenkit yazıları yazmışlardır.

Her iki isimde eserle ilgili değerlendirmeler yaparken eserin öneminden bahsetmekle birlikte eserin eksik olduğu yönleri de açıkça vurgulamaktadır. Özellikle Eskiçağ-İlkçağ'da Maraş ve Anadolu tarihi ile ilgili bilgiler verilirken bazı konular aydınlatılamamış, kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca eserde bölüm düzeni iyi bir şekilde oluşturulamamış, bazı bölümler uzun, bazı bölümler ise çok kısa tutulmuştur. Gerek Mehmed Halid Bayrı gerekse Hüseyin Namık Orkun eserde Maraş'ın sosyo-kültürel özellikleri, örf-adet, gelenek ve görenekleri, dil özellikleri ve folklorik değerleri ile ilgili bilgiler verilmesinin önemi üzerinde durur. Eserde farklı konuların da işlenmiş olması eserin önemini arttırmıştır. Her iki isimde eseri bölüm bölüm tahlil edip eleştirilerini sunduktan sonra Besim Atalay'ın kaleme aldığı bu eserin alanında yazılan ilk eserlerden birisi olduğunu vurgulamakta ve eserin önemine değinmektedir. Besim Atalay bu eseriyle yalnızca Maraş tarihine değil aynı zamanda Anadolu tarihine ışık tutmaktadır ve kendisinden sonra yapılacak çalışmalara öncülük etmektedir.

Bundan dolayı Mehmed Halid Bayrı ve Hüseyin Namık Orkun getirdikleri pek çok eleştiriye rağmen bu eserin önemini ortaya koymuşlardır.

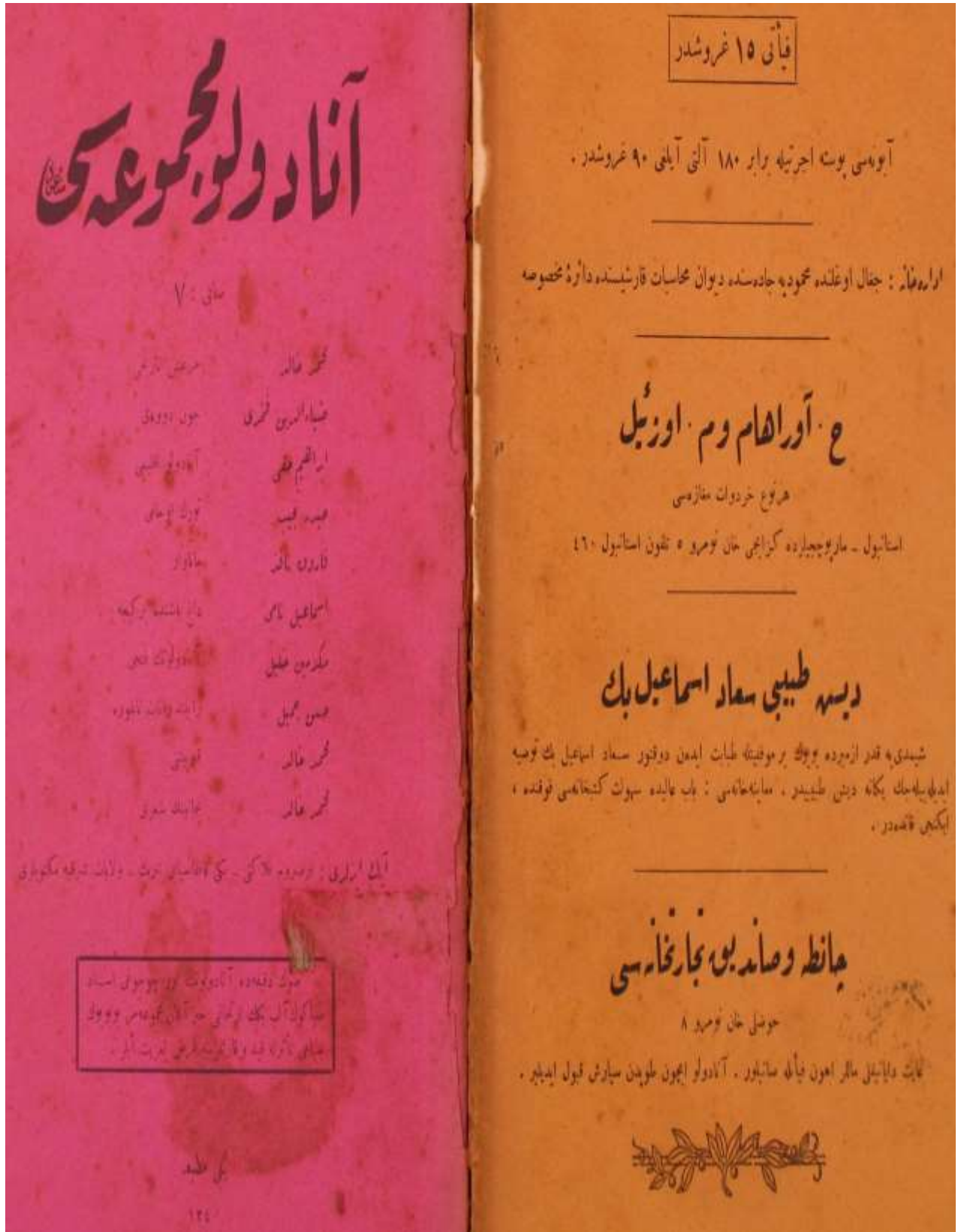
Kaynaklar

- Atalay, B. (1339). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Atalay, B. (1973). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.
- Atalay, B. (2008). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. Kahramanmaraş: Fa Ajans.
- Bayrı, M. H. (1340). Tahlil ve nkit, *Anadolu Mecmuası*. Teşrin-i Evvel, 250-253.
- Celepoğlu, A. (2002). Besim Atalay. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1, 2002, 528.
- Çimen, S.G. (2016). Hüseyin Namık Orkun, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ek-2, 380-381.
- Gümrükçüoğlu, S. O. (2005) Hukuk Tarihi Açısından Hüseyin Namık Orkun ve Fasikülleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3, 5, 805-822.
- Orkun, H. N. (1340). Maraş Tarihi-Osmanlı Türk Tarihine Dair Eser Hakkında. *Milli Mecmua*, 1, 13, 171.
- Öz. A. (2013). Besim Atalay (1882-1965)'ın Tanrı Kitabı Adlı Meali. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 27, 428-441.
- San, N. (1960). Türk Folklorunun Büyük Uzmanı Mehmet Halit Bayrı Kitapları, Makaleleri, Şiirleri ve Hakkında Yazılanlar. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 9, 3-4, 127-147.
- Uçman, A. (1992). Mehmed Halid Bayrı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, 274-275.
- Ülkütaşır, Ş. (1965). Besim Atalay. *Türk Kültürü Dergisi*, XXXVIII, 38, 195.
- Yavuzarslan, P. (2010), Besim Atalay. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 700, 375-382.
- Yüce, N. (1991). Besim Atalay. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 43-44.

Ekler

Fotoğraf 1: Orkun, 1340: 171.

Fotoğraf 2: Anadolu Mecmuası Kapağı

آنادولونک عمومی

آبده برنسر اولونور

صافی : ۷

تشرین اول ۱۳۴۰

سنه : ۱

مبصناچنه

مرعسه تاریخی

عمری : بسم آتالای بک

آنادولونک عمومی مدنیت تاریخی هنوز تدوین ایدیللمشدر ؛ بوئولکونک غریب طالعی ، قارا کلغیه ، سینه سنده یاشایان ملتک ابداع ایتدیکی مدینتی اورتشمس ، صاقلامش ، کیمسه یه کوسترمه مشدر . دینله بیلیرکه ، شیمدی به قدر مستقل بر آنادولو مدینتدن بحث ایدهن دکل ، حتی خبردار اولان بیله همان یوقدر . آنادولو ، ایچنده کی تروت واحتمشام ایله قابالی قالمش بر خزینهدر .

حادثه لر ، آنادولونک عمومی مدنیت تاریخی ایکی بویوک قسسه آیرمشدر :

۱ . — آنادولونک أسکی تاریخی .

۲ . — آنادولونک یکی تاریخی .

آنادولونک أسکی تاریخی ، ابتدائی دورلردن ، بویاریم آدانک تورکلر طرفندن استیلاسنه قدار دوام ایدر ، آنادولونک یکی تاریخی ایسه ، تورک استیلاسندن باشلار ، زمانمزه قدار کلیر .

آنادولو مدینتی تاریختک بویایکی دوری ، یکدیگرندن تمامیه باشقه ، وصفلریله بربرینک تمامیه یابانچیسیدرلر . آنادولو ، تورک استیلاسندن اول ، برسیل یاناغی ، برنهر مجراسی ، یاخود بریول ، برکچید ماهیتنده ایدی . بو مجرادن ، بوکچیددن نیجه ملنلر سرعتله آقوب کیتدی . بودورده آنادولو ، نهایت بر جوغرافی مفهومندن عبارتدر .

Fotoğraf 3: Bayrı, 1340: 249.

Fotoğraf 4: Bayrı, 1340: 250-251.

آادولو ، تورک استیلاسدن سوکرا وطن اولدی . جوغرافی مفهوم حالدن جغرافی تاریخ کیردی . آادولو مدینتی تاریخک اسکی ویکی دورلری آیرال وصف ، فارقه بودز . جوغرافیا ، تاریخک معلول علملردن اولقله راز بالذات تاریخ دکلدز . واعتبار ابه ، اصله آادولو مدینتی تاریخی ، آادولو تک تورکلر طرفدن استیلاسه باشلاز . اولک ایچون آادولو تاریخی ، آادولو مدینتی تاریخی دیتلجه ، تورک حاکمی ائشه کی آادولو تک تاریخی آکلاشلیق لازمدر .

آادولو مدینتی تاریخک هنوز دیون ایدیه کی سوله مشدک ، علاوه ایدمه که ، بو تاریخک دیوی ایچون وجودی شرط اولان عنصر لره اوره ده کورومه مکده دیر . بالکر ، بو عنصر لک طوبالوب تربیب ایدیه مکده اولقله دایر امارلر ، مزدملر وار ، مرضی تاریخی ده بولردن بریدز .

آادولو مدینتک تاریخی سائیمک جوق کوچ اولدی جته و به رایشه کیریشردن اول ، بو تاریخک مختلف صفه لری ذقیق ائتمک و بایه جق عمومی ترکیبی لک سوکرا به رائق معقول و ضرور بریدز . بو ضرورت دولایسه آادولو تاریخی تشکیل ایدجک عنصر لری زر زر میدانه کیریمک مبت مساعی ساحسه ریخی آیدمدر . بسم آالای مکده دیگر رفیح مؤلفه ولکده بو مبت آیدی آئمشدر .

مرضی تاریخی ، کوجوک ز مقدمه ابه دوقوز بان اختوا ایدمور . ریخی باده مرضی گه سئک اشفاقدن ، ایکجده مرضی اسلامدن اولکی حالدن ، او حجه ده مرضی عرب حاکمیدن ، دزدجده مرضی تورک حاکمیدن ، بشجده عتایلیر دورده کی مرضیشدن ، آئجده مرضی تورک اخلاق ، عادت و سنو بولدن ، بدجده مرضی تورک اولدن ، سکر جده مرضی مشاهیردن ، دوقوزجده مرضی جوغرافیا سندن تحت ایدیه مکده دیر . بو دوقوز بانک مدرجه نه نظر آ کتاب الی و زویه مظهر اولمانس دینه بیلیرسه ، بولده کی اوزوک تألیفه کی مشکلات حطیر لایسه مؤلفک معدور صایلمه سی تمکدر .

ایکجی باده بولمدر ایضا حه کوره ، مرضی آادولو تک اسکی شهر لردن دیر ؛ شهر ایکی دفعه بری ده کیشدر مرضی ، سیمدیکی موقعه ذوالقدر اوغولردن علا اولده طرفدن قدر بشدر . ابلیک مرضی شمدیکی مرضی حوب شرفسده و دوت سائت مسافسده ارکده جانبک کنارده ائش . بو معلومه رعما بسم آالای تک مرضی کیم طرفدن ، زمان ناسیس ایدیه کی سوله موز . و به جده مؤسی و ناسیس زمان مجهول قالان شهرک ، بالکر تک صعب و احوال ابه هینترجه فوروش

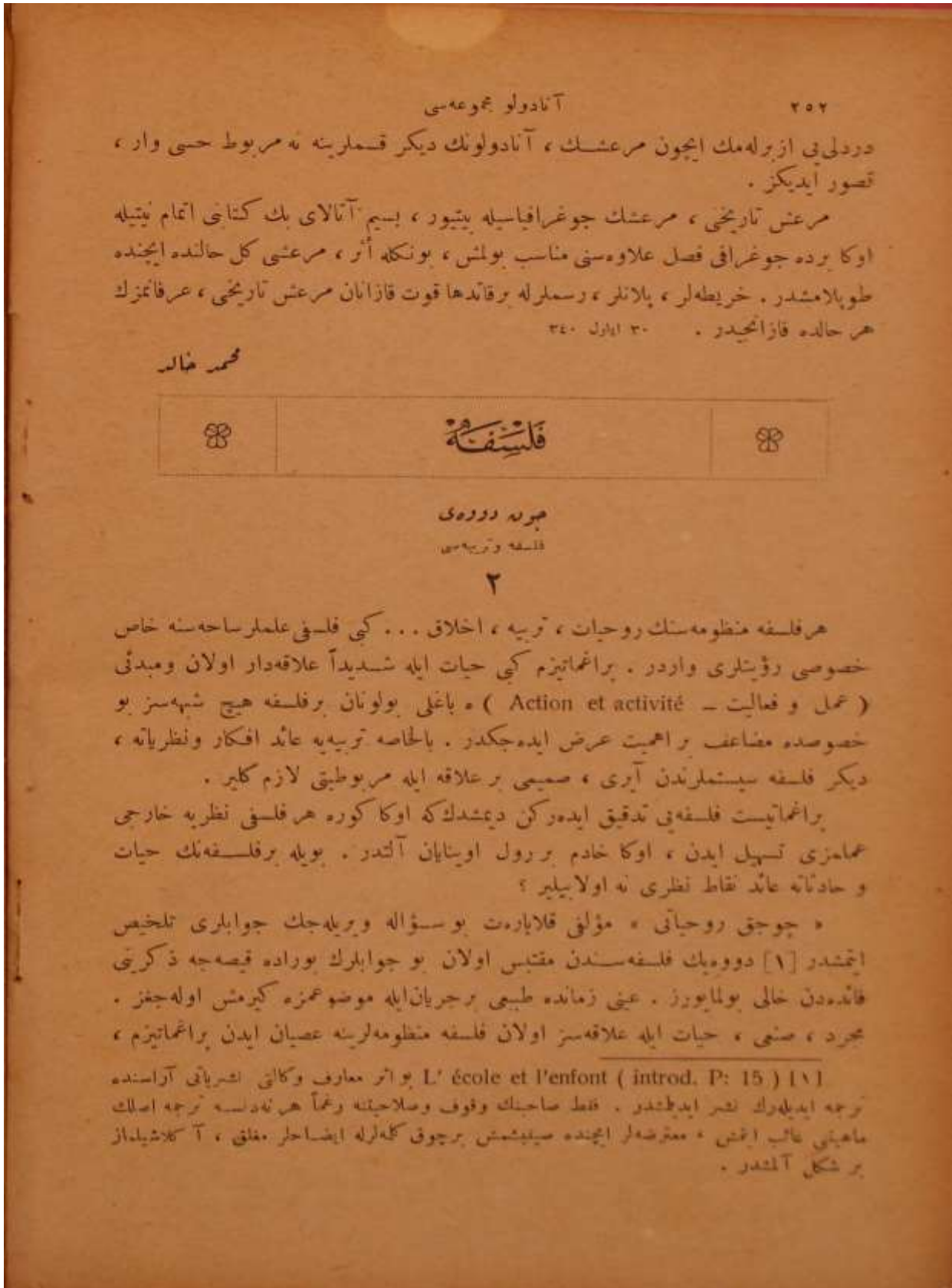
اولمی طن اوله بیلیر . فی الحقیقه ، مرضی تاریخجه معلوم اولان ابلیک حاکمی هینتر دیر . باده ، اولدن صوکر ا صیراسه آوریلرک ، ماکده بایلیرک ، رومالیلرک ، عربلرک ، نهایت تورکلرک [تورکمن] آله کچمشدر . بو منبع حاکمیتلر آئشه شهرک تاریخی ، اوزون بلسله تشکیل ایدز .

مرضی اسلامره قازاندیران خلیفه عمر ، تورکلره قازاندیران ده بو تک آلب آرسلا دیر . مرضی اسکی تاریخی اولقله قارا کئشه ده خلیفه عمرک فتحدن صوکر ا ایدیلانغه باشلاز ، تورکلر زمانده ابه رکون کیدر . بوی ییلن بسم آالای تک کئاشده ، مرضی تورک فتحدن صوکر ا کی زمانی ، دعا ایجه بصورتده ذقیق ائمش و جدا موقعی اولمشدر .

مرضی تاریخک تاریخی فسی ، عصبیلادن عربی و فطالدر . مؤلف ، کتافی بازار کی ، علمی و نه بود حصر لاندن زبده ، عمومی و عسلاقی یاقنی دوشوش او سورده حرکت ائمشدر . آز ، علمی و ذقیق ماهیتده یازیش اولایدی ، شهر جوق ده قیقدار اولجهدی . سو قدار که نمکک تاریخک گنا یاقنی اولان خلقک بو نوع تألیفه شده احتیاجی واردر . بسم آالای تک علمه خدمت ائمه که ، خلق ایچون جالبه سی رفیح ائمه ک بو بوک ربوابع و فرانت کوسزمشدر .

تاریخجه علاقی اولماقله راز ، بسم آالای تک مرضی عادتلردن ، اخلاقدن ، شیوه سندن تحت ایدرک ا بزمک فاندوسی تعبیه جایشمشدر . وطنک هرجه تیه یاقندن الفت ائتمک ، هیچ اونارسه آادولو جی جره ، جره ، تحفه لره طایبق ورجز و وظیفه مر اولقله کوره ، محررک و بوجک و بو وظیفه تک اعلانی تسهیل ایدمک ایسته میسی ، حمزه دکولی بر یازدیمدر .

مرضی تاریخک ، مرضی تورک کوریه تحصیل ایدیلن قسمة کلجه ، وقیم ، مرضی ، آادولو تک بحالی ، مخلص پارچسی اولقله دلالتی ایشار به جوق سائیل دقتدر . غربی آادولو ده ، شرقی آادولو ده ، ایچ آادولو ده دبلدن ده دولاشال نه قدر تورک و ارسه اولتری مرضی ، کندیسه مال ائمش ، اوزر لری کشتی دلمعاسی ده قوشمشدر . دردیلدن ، کوهری به ، کور اوغله قانار مرضی طایلیقنی آادولو شاعری بوقدر . مرضی ده ، آادولو تک بوتون قصه لری ، کوبلری کی بوشاعر لری قبلک زجانی تلقی ائمش ، اولتری اولیه سومش ، شمشدر . کوهری تک رفوشمی ورابه عکس ایدیه سئمک ایچون مرضی بحساس اصابه مالک اولمیسی لازمدر ، کور اوعل ابه

Fotoğraf 5: Bayrı, 1340: 252.